

Bakrorezi prema J. Kloviću u Kabinetu grafike, u Valvasorovoj i Bogišićevoj zbirci

Prof. Renata Gotthardi-Škiljan

muzejski savjetnik i upravitelj Kabineta
grafike JAZU

Izvoran znanstveni rad

U Kabinetu grafike u Zagrebu, u Valvasorovoj zbirci Nadbiskupije zagrebačke i u Bogišićevoj zbirci u Cavtatu nalazi se ukupno pet bakroreza prema invencijama hrvatskog minijaturista Julija Klovića. Budući da Kabinet grafike i Bogišićeva zbirka pripadaju Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, a Valvasorova zbirka Nadbiskupije zagrebačke detinirana je u Akademiji i smještena i čuvana u Kabinetu grafike, obrađujemo spomenute bakroreze na jednom mjestu.

Kako je poznato, Julije Klović sam nije rezao u bakar i ne može biti označen kao autor grafika. Grafičke listove prema njegovim predlošcima radili su drugi, one koji su predmet ovoga rada — kako se čini, svih pet — Cornelis Cort.

Holandski grafičar Cornelis Cort, rođen 1533. u Hooru na obali Zuiderzee (Ijsselmeera), umro 1578. u Rimu, bijaše učenik i potom suradnik poznatog antverpenskog bakroresca i izdavača Hieronymusa Cocka, 1565.—1566. radio je u Veneciji, uz ostalo za Tiziana, a 1567. nastanio se u Rimu i ondje živio i djelovao sve do smrti, uz prekid 1571., kad je po drugi put boravio u Veneciji. Kao mlad umjetnik ostvario je u bakropisu i pojedine vlastite zamisli, kasnije je gotovo isključivo reproducirao radove svojih znamenitih suvremenika, slikara Tiziana, obaju Zuccara, Klovića, Barrocia, Florisa, Muziana, Raffaela, Giulia Romana, i drugih.

Cortovo je grafičko djelo opsežno, prema temeljnoj monografiji Bierensa de Haana (1948) obuhvaća 289 listova. Mora da su mu radovi bili veoma cijenjeni i traženi jer su većina od njih doživjeli po nekoliko izdanja, uz to bili često i rado kopirani. Izdavali su ih i raspačavali, osim spomenutog Hieronymusa Cocka, osobito rimski nakladnici Antonio Lafreri i njegovi nasljednici (od 1581) Claudio i Steffano Ducheti, pa potom (od 1602) Giovanni Orlandi.¹

Prema Kloviću izradio je Cort veći broj grafika: Kukuljević (1878) nabrojio ih je 17, od čega 2 nesigurne

U Kabinetu grafike u Zagrebu, u Valvasorovoj zbirci Nadbiskupije zagrebačke i u Bogišićevoj zbirci u Cavtatu nalaze se ovi bakrorezi prema invencijama hrvatskog minijaturista Julija Julija Klovića: (1) *Raspeće*, (2) *Polaganje u grob*, (3) *Uskrsnuće*, (4) *Obraćanje sv. Pavla* i (5) *Sv. Juraj na konju*. Brojevi (1), (2), (4) i (5) nesumnjivi su, u stručnoj književnosti dobro poznati i opisani radovi Cornelisa Corta, a broj (3), *Uskrsnuće*, također je Cortov bakrorez, zacijelo prema Kloviću, ali dosada nije bio opisan. Autor ga smatra otiskom kasnijega stanja originalne ploče, koja je u međuvremenu zbog oštećenja bila retuširana i nešto smanjena, otiskom što ga je učinio jedan njemački izdavač, na osnovi vodenog znaka u papiru veoma vjerojatno u Nürnbergu u posljednjoj četvrtini XVII. st. (Paul Fürst?).

atribucije, a Bierens de Haan (1948) ukupno 18, od čega 2 nesigurne atribucije, s mnogo stanja ploča. (Popis Bierensa de Haana preuzet je i u Hollsteinov katalog.) Od toga broja, kao što je spomenuto, nalazi se u Kabinetu grafike, u Valvasorovoj zbirci i u Bogišićevoj zbirci 5 bakroreza, i to (1) *Raspeće*, (2) *Polaganje u grob*, (3) *Uskrsnuće*, (4) *Obraćanje sv. Pavla* i (5) *Sv. Juraj na konju*, pri čemu je atribucija lista (3) *Uskrsnuće* hipotetička, ali vjerojatna.

1. RASPEĆE, 1568.

Bakrorez; ploča (koje su rubovi odrezani) 327x252, prikaz 325x250 mm; jasan, kontrastan otisak s nešto upotrebljavane ploče (dulji kos potez dolje lijevo kraj godine, sitne crte na nebu iznad brda u pozadini, točkasti ostaci tiskarskog crnila uglavnom na nebu).

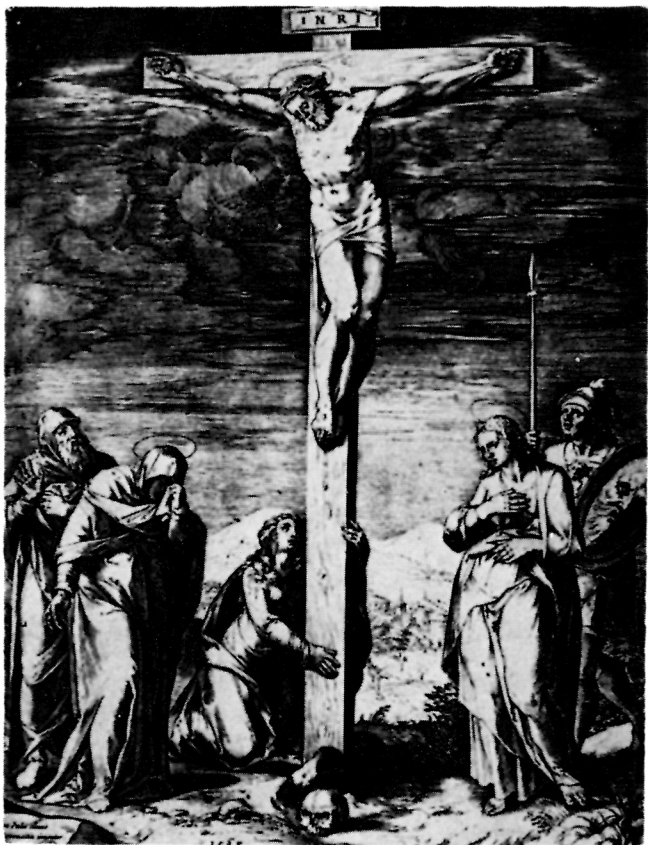
Papir žućkast, nalijepljen na tanak karton; u njemu vodeni znak: nakovanj i čekić u krugu.

Oštećenja: malen defekt u donjem desnom uglu, proderi pribadačom u sva četiri ugla, kraća (oko 10 mm) nepravilna zaderotina dolje desno; papir u gornjem lijevom uglu, uz gornji rub i desno gore sa strane oguljen; dulji i kraći okomiti pregibi dolje na prikazu; sitne smeđe i brojne žućkaste slabe mrlje po cijeloj površini lista. List je restauriran.

Signatura na prikazu, u donjem lijevom uglu na listu papira, kurzivom: *Don Iulio clouio / de crouatia inuenter.* (nešto dalje prema sredini:) 1568

Istovjetan bakrorez iz bivše Dvorske biblioteke u bečkoj Albertini ima na (u nas odrezanom) rubu ispod prikaza 3 latinska distiha, kurzivom: *Quid mundo, si nulla quies reperitur oberras? / Huc ades: aethernum crux tibi pandit iter. / Cur, age, ferre cruce cunctaris, homuncio, pro me; / Quandoquidem pro te iam Deus ipse tuli? / Nam mea uita fuit; tua mors; morte^m sed obiui / Ipse tuam: uitam tu quoq; uiue meam.*

¹ Za osnovne životopisne podatke o C. Cortu isp. članak L. Burcharda u Thieme — Becker VII (1912), str. 475—477.

C. Cort, *Raspeće* (1568). Bakrorez prema J. J. Kloviću

Ispod teksta u donjem desnom uglu na istom primjerku napisano je smeđom tintom i perom: *Corn. Cort.*

Prikaz djelomično uokviruje tanka rubna crta.

Bierens de Haan razlikuje 3 stanja ploče: I. s imenom inventora i s godinom, II. s adresom u sredini ispod teksta na rubu: *Romae Anto. Lafrerij*, i III. s adresom kojoj je dodano: *Petri de Nobilibus Formis*. Stanje ploče našeg primjerkua ne može se utvrditi jer je rub s tekstom i s eventualnom adresom odrezan.

Prema Bierensu de Haanu list je okomitog folio-formata, prema Hollsteinu njegova je veličina 376x259 mm.

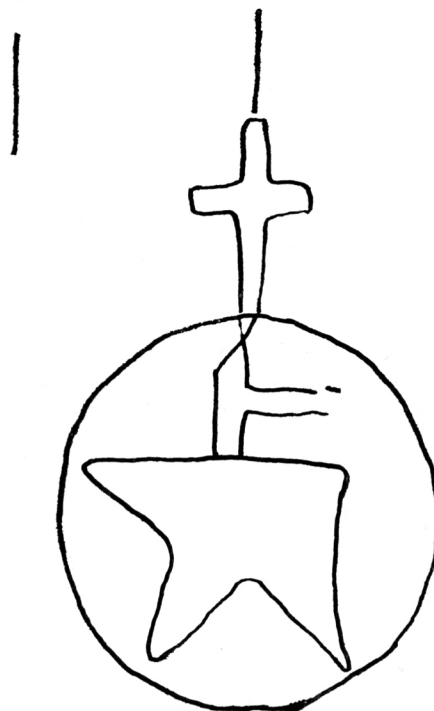
Kukuljević je izrazio mišljenje da je bakrorez po svoj prilici rezao Cort, ostali autori pripisuju ga sa sigurnošću Cortu.

Predložak za tu grafiku Kukuljević ne spominje u tekstu o samoj grafici (monogr. 60/2), ali kad nabraja minijature što ih je Klović izradio za toskanskog vojvodu Cosima I., daje (monogr. 41/8) kratak opis (prema Richardsonu) istoimene slike i dodaje da je nju valjda rezao u bakar Cort 1561.² Slika se po opisu u osnovi ne razlikuje od bakroreza jer su i na njoj uz Krista na križu i uz Mariju Magdalenu što kleči obujmivši križ prikazani sa strane druge dvije Marije, Nikodem i jedan stražar. Bierens de Haan (po njemu i Hollstein) smatra da je predložak bio crtež ugljenom na papiru, vel. 279x x222 mm, bez Magdalene, vojnika sa štitom i lubanje na tlu, što se nalazi u British Museumu (Malcolm Collection). U određenoj vezi s Cortovim bakrorezom spominje taj londonski crtež i Maria Cionini-Visani,³ uz na-

Nakovanj i čekić (vodeni znak na »*Raspeću*«): veoma bliz Heawoodovu br. 29 (Rim?, oko 1580) i Briquetovu br. 5965 (Rim, 1578—1580)

² God. 1561. (mj. 1568.) očito je lapsus calami Kukuljevića.

³ U hrvatskom izdanju djela Marije Cionini-Visani na str. 89 stoji: »Nepotpisan crtež treba pripisati Kloviću zbog nedvosmislenih stilskih pokazatelja; prilično je blizak minijturnoj graviri Cornelisa Corta (London, British Museum, Kabinet grafike, br. 1895-9-15-1407), koju je Klović prerisao, kako upozorava natpis lijevo dolje »don Julio Clouio de Croatia invenit«, crtež odgovara graviri sa samim dodatkom lika Magdalene podno križa, kakav se pojavljuje u *Raspeću* (br. 812) u Uffizima. ...« Nismo imali pri ruci talijanski izvornik pa ne znamo ide li navedeni odlomak na dušu autoru ili je pak proizvod prevoditeljev, ali je u pitanju očit besmisao. Prvo, Cortova gravira (sic!), tj. bakrorez *Raspeće*, nipošto nije minijturna, ona je folio-formata (prema Hollsteinu 376 x 259 mm). Drugo, Klović nije »*pre-risao*« Cortov bakrorez, nego je Cort rezao u bakar prema Klovićevoj invenciji, kako precizno piše na bakrorezu: *Don Iulio clouio / de crouatia inuenter*. (upravo tako, a ne: *don Julio Clouio de Croatia invenit*, ali je značenje i ispravno i neispravno citirane signature isto). Treće, crtež ne »*odgovara graviri sa samim dodatkom lika Magdalene podno križa*«, nego Cortov bakrorez djelomično odgovara Klovićevu nepotpisanom crtežu o kojem je riječ, djelomično uz ostalo i zato što je na bakrorezu dodan lik Magdalene što kleči obujmivši križ. I četvrto, ako se »*crtež može datirati oko 1553.*« (Maria Cionini-Visani, n. mj.), a bakrorez je nastao 1568., suvišno je trošiti riječi o tome šta je u konkretnom primjeru prvotno, a šta drugotno, šta je predložak, a šta kopija. (Drugo je pitanje, dakako, je li Cortu za predložak uopće služio taj crtež ili pak minijatura koju je prema Richardsonu opisao Kukuljević.)

znaku veličine 280x223 mm i uz dataciju oko 1553. (kad je datirana gore spomenuta minijatura). Pada u oči da se na reprodukciji u hrvatskom izdanju njezina rada (str. 89) na mjestu rimskoga vojnika nalazi ženski lik, a na tlu se mogu nazrijeti obrisi lubanje. Isto tako pada u oči da su prema reprodukciji u istom izdanju (str. 61) na Klovićevoj temperi Raspeće s Magdalenom, u Uffizi-ma u Firenzi, prikazani samo Krist na križu i Magdalena što kleči obujmivši križ (lubanja je na tlu), da dakle nema drugih likova što ih je prema Richardsonu nabrojio Kukuljević na minijaturi koju je Klović 1553. izradio za Cosima I. (monogr. 41/8) i što se nalaze na Cortovu bakrorezu. Očito je da pitanje predložka toga bakroreza nije bez ostatka riješeno; prema onome što zasad znamo, nama se čini da je londonski (ili koji drugi analogan i danas nepoznat) crtež bio prva Klovićeva fiksacija invencije Raspeća i da je nakon toga nastala istoimena minijatura za Cosima I., a kasnije da je Cort rezao svoj bakrorez, vjerojatno prema minijaturi, ali svakako poznavajući minijaturu.

Bierens de Haan napomenuo je da se u British Museumu (Malcolm Collection) nalazi i otisak na svili bakroreza Raspeća koji je Klović kolorirao plavom i žutom bojom i ukraasio zlatom. Isti autor nabrojio je osim Cortove još i ove verzije Raspeća u bakrorezu:

- u originalnom položaju, od Agostina Carraccija, s oznakom inventora i godine na dnu prikaza kao na našem primjerku, s tal. posvetom na margini: *All' Illmo. Et eccmo. Signior il Signior Gio. Costantino Duca di Wisniovice. Gio. Pietro Pedrizzani dedica, i sa signaturom autora sasvim desno: Agostino Carratio Pitor Ecc. F.* (Bartsch XVIII, 31/22; Kukuljević, monogr. 60/1);
- u originalnom položaju, od B. Lulmusa, vel. 324 x 249 mm, sa signaturom lijevo dolje na prikazu: *Bartolomeus Lulmus Brix*, nešto dalje: 1576, i u sredini (ispod križa): *Doino formis* (Bartsch XV, 295/1: kopija prema Cortovu bakrorezu);
- u originalnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 279 x 196 mm, bez Nikodema i bez rimskoga vojnika, s adresom na prikazu dolje desno: *J. Sadler excudit* (Zani⁴; Bartsch XV, 295/1; Kukuljević, monogr. 60/3). Bogišićeva zbirka (Cavtat), inv. br. 8586.

LIT.: Bartsch XV, 295/1; XVIII, 31/22. — Le Blanc II, 52/73. — Nagler III, 127. — Kukuljević, Slovník 181/2. — Kukuljević, monogr. 60/2. — Wurzbach I, 342/12. — Bierens de Haan 97/84. — Hollstein V, 48/84. — Cionini-Visani 143/70; hrv. 89 (o crtežu). — Briquet 5965. — Heawood 29.

2. POLAGANJE U GROB, 1568.

Bakrorez; ploča (koje su rubovi djelomično odrezani) 346x267, prikaz 329x261, margina 13 mm; jasan, djelomično kontrastan otisak s upotrebljavane ploče (djelomično stopljene crte lijevo sa strane uz plašt Ivanov; dug vodoravni potez gore lijevo na nebu, drugi vodoravni potezi u donjem dijelu margine, maleni okomiti potezi u sredini neba i uz stopalo jednoga od ženskih likova u pozadini desno, kos potez dolje lijevo na mar-

⁴ Zani je citiran prema Bierensu de Haanu.

C. Cort, Polaganje u grob (1568). bakrorez prema J. J. Kloviću

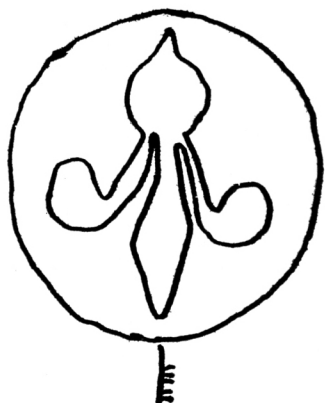
gini i na prikazu; sitne mrlje od tiskarskog crnila gore desno sa strane i dolje u sredini).

Papir sivkast, u njemu dolje u sredini vodeni znak: ljliljan u krugu. Ploča otisnuta okomito na pontuseau.

Oštećenja: veći defekti od crvotočine u donjem desnom uglu na prikazu i na margini (oko 6x17 mm), nadalje dolje lijevo, u sredini i desno, napokon gore desno (podnožje srednjeg križa); papir oštećen i zbog toga djelomično izbrisane crte na odjeći Ivanovoj i na dijelu pećine uza nj, papir stanjen gore desno sa strane, a oguljen dolje lijevo kraj trnove krune; potpun vodoravni pregič po sredini lista, djelomično pukao; velika nepravilna sivkasta mrlja (od tuša?) gore desno, brojne slabije žučkaste mrlje u gornjem dijelu prikaza, lijevo sa strane (kraj Ivanove glave), dolje lijevo i u donjem desnom uglu, sitne crvene mrlje gore lijevo na pećini i između grana polegla drva, sitne smeđaste mrlje dolje desno sa strane; male smeđaste i brojne veće žučkaste mrlje od ljepila na poleđini. List je restauriran.

Signatura na prikazu dolje lijevo: 1563, na margini ispod latinskog teksta, kurzivom: (defekt) *Iulio clouio de crouacia inuen.* (Na mjestu defekta stajalo je: Do.)

Ispod prikaza na margini latinski tekst, kurzivom: *Omnis cr (defekt) ura compatitur Christo morienti, (defekt) olus miser homo non compatitur, pro qui solo Christus patitur.* (Na mjestu defekta stajalo je: eat = = creatura, resp.: s = solus.)

Ljiljan u krugu (vodeni znak na »Polaganju u grob«): nalik na Heawoodov br. 1605 (Rim, 1577), donekle nalik na Briquetov br. 7127 (Salò, Venecija 1584), samo što naš nema protuznaka.

Prikaz uokviruje tanka rubna crta.

Bierens de Haan opisuje 6 stanja ploče: I. s imenom inventora i s godinom; II. s dodanom adresom: *Romae Ant. Lafreij*; III. s dodanim imenom autora: *C. Cort f.*; IV. s dodanom adresom: *Petri de Nobilibus formis*; V. s izmijenjenom adresom (mjesto one pod IV.): *Joannes Orlandij formis romae 1602*; VI. bez godine 1568 (koja je uklonjena). Naš otisak pripada I. stanju ploče. Sudeći po vodenom znaku u papiru našega lista, ploča I. stanja bila je u upotrebi još u osamdesetim godinama XVI. st.

Nagler, Kukuljević, Wurzbach i Bierens de Haan uopće ne spominju veličine bakroreza, Hollstein daje dimenzije veće od naših (365x269 mm).

Kao predložak za bakrorez *Polaganje u grob* mogao je po Bierensu de Haanu poslužiti analogan (bez groba i bez likova u razgovoru u pozadini) crtež ugljenom, vel. 250x210 mm, što se čuva u British Museumu u Londonu. Taj signirani crtež spominje također Hollstein, a isto tako i Maria Cionini-Visani, koja u svojoj monografiji donosi još i reprodukciju i kratak opis veoma sličnog, nepotpisanog i dosad neobjavljenog crteža olovkom, vel. 80x35 mm, iz Uffizija u Firenzi. Ipak nam se čini da je pravi predložak bio drugi crtež olovkom na istu temu, vel. 273x228 mm, koji se nalazi u Art Institute (zbirka C. H. Gelosi — L. H. Gurley) u Chicagu, a reproduciran je u istom djelu Marije Cionini-Visani; na tom je crtežu i grob i likovi u razgovoru, ali nema krajolika s Jeruzalemom ni Golgote u pozadini.

Bierens de Haan nabrojio je ukupno 7 kopija Cortova bakroreza *Polaganje u grob*:

- a) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 318x258 mm, I. stanje prije datuma, II. stanje s godinom 1572. iznad margine (bez drugog teksta);
- b) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, nekvalitetna, vel. 258(10 m.)x190 mm, bez signature, datirana 1580., s lat. tekstom ispod prikaza: *Atra domus ... cohibere fores*. (Kukuljević, monogr. 61/13);
- c) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 252(10 m.)x192 mm, sa signaturom na prikazu: *Don Iulio Clòvio inve*, s lat. tekstom u 2 reda ispod prikaza: *Aspicis ut ... plage tuae.*;
- d) u originalnom položaju, od Giovannija Jacoma Valegija, bez trnove krune, sa signaturom u donjem uglu: *J. V. P.* (Nagler XIX, 319/13; Kukuljević, monogr. 61/12);
- e) u originalnom položaju, od Domenica Tibaldija, vel. 339(18 m.)x262 mm, sa signaturom ispod teksta desno na margini: *D T*, s latinskim tekstom kao pod c) (Kukuljević, monogr. 61/12);
- f) u suprotnom položaju, od Girolama Olgiatija, vel. 334(12 m.)x258 mm, sa signaturom na rubu margine desno: *Girolamo olgiati*, i s istim lat. tekstom (Nagler X, 336/2; Kukuljević, monogr. 61/12);
- g) od Giovannija Battiste Franca, 1571. (Kukuljević, monogr. 61/12).

Kao što se vidi, bakroreze pod b, d, e, f i g spomenuto je već Kukuljević, samo iz njegova teksta nije potpuno jasno je li riječ o grafikama prema Klovićevu predlošku ili o kopijama Cortova bakroreza prema Kloviću.

Valvasorova zbirka Nadbiskupije zagrebačke, VZ II, 450 (Ivan. II. 380).

LIT.: Nagler V, 127; X, 336/2; XIX, 319/13. — Le Blanc II, 52/80. — Kukuljević, Slovník 184/23. — Kukuljević, monogr. 61/12, 13. — Wurzbach I, 342/9. — Bierens de Haan 103/92. — Hollstein V, 49/92. — Briquet 7127. — Heawood 1605.

3. USKRSNUĆE, 1569.

Bakrorez; ploča 280x211, prikaz 265x207, list 284x313, margina 8 mm; jasan, slabo kontrastan otisak s upotrebjavane ploče (djelomično izbrisane crte u gornjem desnom uglu, slabije i nešto stopljene desno sa strane na koljenu vojnika u pozadini i na pećini kraj njega; jak vodoravni pregib po sredini od lijeva preko prsiju vojnika s rukom na očima, nešto niže desno kraći također vodoravni pregib i niz malenih vodoravnih pregiba nastalih pri otiskivanju; malen gotovo okomit potez dolje u sredini, slabiji vodoravni potezi na margini, sitni zarezi na pozadini kraj Isusa; rijetke sitne mrlje od tiskarskog crnila).

Papir žućkast, u njemu gore u sredini vodeni znak: zmija oko križa, ispod spojena dva slova *M*. Ploča otisnuta okomito na pontuseau.

Oštećenja: defekti i proboji s lijeve strane od uvezivanja u svezak; rubovi lista nešto požutjeli na licu i na poleđini.

Signature nema.

Na margini ispod prikaza njemački tekst, kurzivom (u gotici: *ICH bin die Aufferstehung, und daß Leben.*

Ispod otiska u donjem lijevom uglu, olovkom: *Iulius Clovio invenit.*

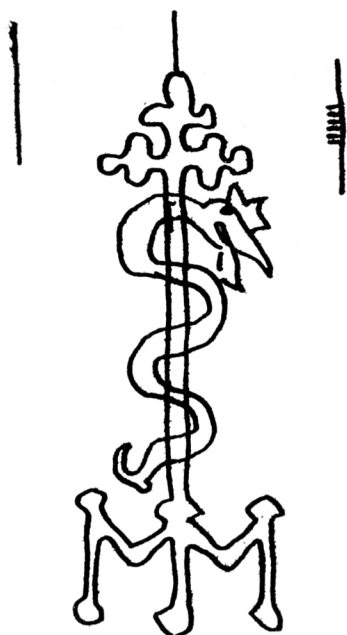
Prikaz je uokviren tankom rubnom crtom.

Bierens de Haan nabraja 3 stanja ploče: I. s godinom na prikazu dolje u sredini: 1569; II. s adresom u sredini margine: *Ant. Lafrerij*; III. s dopunjenom adresom, ispod gornje: *Petri de Nobilibus Formis.*

Isti autor opisuje 11 poznatih kopija:

- a) u originalnom položaju, na crvenoj svili, od nepoznatog autora, vel. 270(8 m.)x207 mm, bez ikakva teksta;
- b) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 448 (12 m.)x312 mm, također bez ikakva teksta;
- c) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 285(21 m.)x206 mm, s lat. tekstom na margini, verzalom: *EXCITATUS EST ... NOSTRAM*;
- d) u originalnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 456(16 m.)x318 mm, s promjenama koje je vjerojatno izvršio Cortov učenik Girolamo Olgiati;
- e) od Domenica Tibaldija, 1575., vel. 456x293 mm, bez vojnika koji promatra Isusa, s latinskim tekstom na margini: *Et erit Sepulchrum ...* (Zani A, II, sv. IX, str. 69);⁴
- f) od nepoznatog autora, vel. 288x207 mm, s adresom na dnu prikaza: *Pauli Gratiani formis*, u 2 stanja ploče: I. na margini 2 lat. stiha: *Mortis ...* 1577., II. dodana adresa: *Petri de Nobilibus formis* (Zani B)⁴;
- g) s lat. tekstom u 4 retka na margini: *En agit aeternus victor de morte triumphum ...*, i s adresom ispod toga: *Nicolai Nelli formis Venetiis 1569*, i lijevo: *N. St.* (Kukuljević, monogr. 61/15)⁵;

Zmija oko križa (vodeni znak na »Uskrsnuću«): nalik na Heawodov br. 3777 i 3776 (Nürnberg, 1578.)

ICH bin die Aufferstehung, und daß Leben.

Uskrsnuće (1569.) bakropis prema invenciji J. J. Klovića

- h) u originalnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 275(11 m.)x209 mm, s adresom iznad margine u sredini: *Baltasar Caimox exc. 1606*, i sa 2 lat. stiha na margini: *Ad superos ... trophaeum.*;
- i) od nepoznatog autora, vel. 285x201 mm, nešto izmijenjena, sa signaturom I. L. (= *I. Lonser*) i s lat. tekstom na margini: *Mortuus ...* (Zani F);
- j) od nepoznatog autora, kopija u knjizi *Rosario della Sanctissima Vergine Maria del Revd^{db} P. F. Luigi Granata* (Roma, 1573), koja sadržava i druge kopije Cortovih bakroreza (Zani G);
- k) u originalnom položaju od Crispina de Passea.

Naš primjerak ne odgovara nijednom stanju ni kopiji te se ovdje prvi put objavljuje.

Činjenica je da je naš otisak nešto manji od dimenzija koje daje Hollstein (299x208 mm). Ako se usporedi s primjerkom iz bivše Dvorske biblioteke u bečkoj Albertini (knj. XX, sv. 1, str. 69), oba se lista gotovo fotografski podudaraju, samo što je naš mjestimično retuširan,

⁴ Zani je citiran prema Bierensu de Haanu.

⁵ Bierens de Haan navodi Kukuljevića sa str. 63, a navod je zapravo sa str. 182 Slovnika (br. 8) ili sa str. 61 monografije (br. 15). U Slovniku stoji da je kopija u suprotnom položaju prema Cortovu bakrorezu (»zašto je i sav položaj predmetah promijenjen«) i da se nalazi u Albertini; u monografiji nema ni jednog ni drugog podatka.

npr. Kristova lubanja jače je konturirana, a oči bez sjena na kapcima i izražajnije no na primjerku Dvorske biblioteke. Isto tako naš je list nešto niži i uži, pa stoga na njemu lijevo sa strane nedostaje vršak koplja (na bečkom primjerku vidljiv, dopirući sasvim do rubne crte), dolje u sredini na kraju helebarde nedostaje okov sa šiljkom (na bečkom primjerku vidljiv), a desno u gornjem uglu granje dopire gotovo do ruba prikaza (na bečkom primjerku ono je oko 3 mm udaljeno od rubne crte). Na osnovi gotovo fotografske podudarnosti s nesumnjivo Cortovim radom, unatoč mjestimičnom retušu, i na osnovi nešto manjih dimenzija pretpostavljamo da je naš bakrorez otisak dosad nepoznatog stanja originalne ploče koja je zbog duge upotrebe bila retuširana, a zbog oštećenja rubova također nešto smanjena. Prema njemačkom tekstu na margini pretpostavljamo da je ploča u tom stanju bilo u vlasništvu kojega njemačkog izdavača, možda Paula Fürsta iz Nürnberga (od kojega se brojna izdanja nalaze u okviru Valvasorove zbirke). Vodeni znak u papiru jak je argument u korist te pretpostavke: on svjedoči da je otisak uistinu učinjen na papiru nürnberške provenijencije, i to na početku posljednje četvrtine XVII. st., kad je u Nürnbergu djelovao Paul Fürst.

Moglo bi se, dakako, pomisliti i na dosad nepoznatu tzv. varljivu kopiju (*une copie trompeuse*) u originalnom položaju od ruke nepoznatog majstora, kojem bi tada trebalo priznati vrsnoću ne manju od Cortove. Ipak je teško pretpostaviti da je netko tako sjajno kopirao Corta a da o tome ni od suvremenika ni od kasnijih pisaca nema spomena.

Valja još podsjetiti da bakrorez *Uskrsnuće* ni u jednom stanju ne nosi Cortovo ime, ali njegovo autorstvo prihvaćaju svi autori, samo se Kukuljević⁶ donekle ograđuje riječju: *možda*. Pri tom je Nagler smatrao da je inventor bio Cort, Le Blanc i Wurzbach ostavili su pitanje inventora bez odgovora, a Bierens de Haan (i za njim Hollstein) prihvatio je mišljenje Kukuljevića da je djelo rezano prema Klovićevoj invenciji. Na osnovi kompozicije i općih formalnih značajki mi se također priklanjamo tom mišljenju.

Valvasorova zbirka Nadbiskupije zagrebačke, VZ II, 464 (Ivan. II, 395).

LIT.: Le Blanc II, 52/84. — Nagler III, 127. — Kukuljević, *Slovník* 182/7; 182/8. — Kukuljević, monogr. 61/14; 61/15. — Wurzbach I, 342/99. — Bierens de Haan 105/95. — Hollstein V, 50/95. — Heawood 1777, 1776.

⁶ Kukuljević je na prikazu pogrešno vidio 7 mjesto 8 strazara.

⁷ Kukuljeviću se u monografiji potkrala greška jer je godinu postanka bakroreza u adresi naveo: 1575, mjesto: 1576. Valja napomenuti da u tom tekstu monografije, koji je inače kraći no pripadni tekst u *Slovníku*, nije spomenuo posebno svoje primjerke *Obraćenja* ni primjerak bečke Dvorske biblioteke. Valja napomenuti i to da je na obim mjestima — kao i inače u Kukuljevića — signatura u opisu grafike locirana obratno no što se danas čini, na način kako se još uvijek opisuju grbovi.

4. OBRAĆENJE SV. PAVLA, 1576.

Bakrorez; ploča (koje su rubovi odrezani) 368x493, prikaz 339x487 mm; jasan otisak s upotrebljavane ploče (nejasne i nečiste linije u lijevoj grupi vojnika i, osobito, na nebu oko drveta, zatim na tlu u sredini desno). Od pregiba papira nastala bijela crta na bedru drugog konja prema sredini.

Papir sivkast, bez vodenoga znaka.

Oštećenja: pravilan okomit pregib u sredini i nekoliko manjih ili više kosih poprečnih pregiba; veći broj zaderanih mjesta (osobito uz rubove); smeđe manje i veće mrlje. Starijom restauracijom rubovi su pojačani, isto tako pregib u sredini i pojedine zaderotine.

Signatura na prikazu u donjem lijevom uglu, kurzivom: *C. Cort fe.*; u donjem desnom uglu, verzalom s većim početnim pismenima u imenu, resp. kurzivom: *DON IVLIVS CLOVIVS ILIRICVS INV. / Romae Laurq^s Vacarq^s formis / 1576*

Dolje u sredini na prikazu arapsko 6.

Ispod prikaza raspoređena su četiri latinska distiha pisana kurzivom, osim imena Krista, Pavla i Boga, koja su otisnuta verzalom: *Dum patrios ritus, priscaèq³ oraculi Legis, / Saulus perpetuò salua manere cupit; / Fit lupus ecce rapax: spirans caedešq³ minasq³ / CHRISTE tuum properat dilaniare gregem. / At prostratus humi, coelesti lumine tactus, / Vt mores, Nomen coepit habere nouum. / De Saulo PAVLUS; populorum, ex milite, Doctor / Agnus de rabido fit^qq³ repentè lupo. / Vas domini electum, Magnus fit Apostolus, orbis / Iudex: inspector, raptus in alta, poli. / Facta stupenda DEI qui contemplaris, in uno / PAVLO Conuerso, qd mediteris habes.* Između stihova ornamentalna vitica.

Prikaz djelomično uokviruje tanka rubna crta.

Bierens de Haan opisao je 4 stanja ploče: I. prije stihova, s adresom kao na našem primjerku, bez Cortova imena (ali sa 2 isprepletana mala c na jednom kamenu, u sredini na dnu prikaza); II. sa stihovima na margini; III. s izmijenjenom adresom: *Gio Batta Rossi f. in P. Navona* (Zani II, sv. IX, str. 224)⁴; IV. bez imena Klovićeva i bez adrese, koji su izbrisani.

Pada u oči da prema tom popisu Bierensa de Haana (koji je preuzeo i Hollstein) ni u jednom stanju ploče ne bi u signaturi bilo Cortova imena, a to svakako ne stoji jer se ono nalazi i na primjerku Kabineta grafike i na onima što ih je bio opisao Kukuljević iz vlastite zbirke («3 eksemplara») i iz bivše Dvorske biblioteke, danas u bečkoj Albertini (Cort, sv. II, str. 8) (Kukuljević, *Slovník* 183/14; monogr. 62/29)⁷. Smatramo da je Bierens de Haan ispustio spomenuti lijevi dio signature (*C. Cort fe.*) u II. stanju ploče i da u tom smislu treba dopuniti njegov opis toga stanja. Ako se prihvati dopuna, i naš primjerak i primjerci koje je spomenuo Kukuljević (n. dj.) otisci su II. stanja ploče.

Nagler, Kukuljević i Wurzbach ne spominju veličine bakroreza, prema Bierensu de Haanu to je list vodoravnog folio-formata, a Hollstein daje dimenzije veće od naših (392x495 mm).

C. Cort, *Obraćenje sv. Pavla* (1576.), bakrorez prema J. J. Kloviću

Predložak je prema Kukuljeviću (monogr. 13) bila istoimena Klovićeva slika, i to ne ona kojom je — uz ostalo — ilustrirao rukopis komentara poslanice sv. Pavla Rimljanima za kardinala Grimanija, nego druga verzija iste teme, u većem formatu, s drugim rasporedom i s većim brojem likova, kojom je valjda ukrasio analogan rukopis što je iz Italije bio donijet u Englesku i ondje kupljen od nekoga Mr. Strangea. Bierens de Haan pogrešno je razumio da Kukuljević misli na minijaturu u Grimanijevu rukopisu (koji se čuva u Soane's Museum u Londonu), pa je njegovo pobijanje krivo shvaćene teze bespredmetno. Ali on je ispravno upozorio kako je Popham objavio Klovićev crtež *Obraćenje sv. Pavla* perom i laviranim tušem, vel. 286x435 mm, koji se nekoć nalazio u zbirci Richardson, a danas je u zbirci Th. Fitzroy Phillips Fenwick, i kako Cortov bakrorez gotovo potpuno odgovara tom crtežu, samo u suprotnom položaju. Maria Cionini-Visani, pak, donosi u monografiji Klovića reprodukciju njegova crteža, vel. 279x435 mm, iz British Museuma u Londonu, koji također veoma podsjeća na Cortov bakrorez u suprotnom položaju, samo što je na grafici izrađen krajolik u pozadini, oko Boga Oca u oblacima još su anđeli, broj vojnika je veći i oni nose zastave, a Pavao je prikazan kao bradat sredovječan (ne kao globrad mladi) muškarac.

Prema Bierensu de Haanu Cortovu grafiku s više promjena, u originalnom položaju, prenio je Adam van Vianen na okruglu srebrnu ploču (danas u privatnoj zbirci u Utrechtu), a nju je opet kopirao Etienne de Laune (Dumensil br. 63).⁸ Kukuljević, koji je u zbirci

imao De Launeovu grafiku, spominje da je potpisana: J. C. S. Inv. (= *Julio Clovio Schiavone Invenit*) (Kukuljević, *Slovník* 184/20, monogr. 63/36).

Bierens de Haan je osim toga nabrojio još ove kopije Cortova *Obraćenje sv. Pavla*:

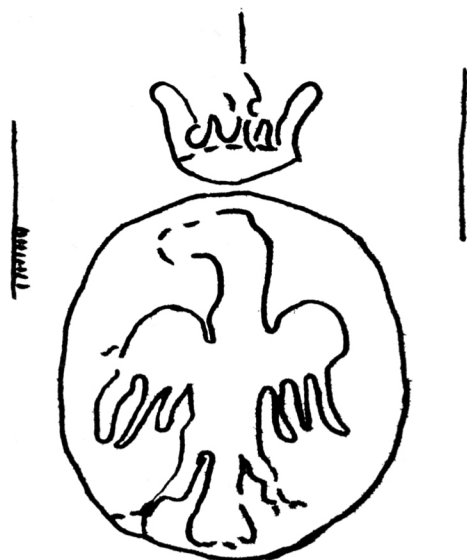
- a) u originalnom položaju i istih dimenzija, od Domenicusa Vitusa, sa signaturom na dnu prikaza u sredini: *Dominus Vitus Vallis umbrosae monachus ab alia excudebat 1577*, i više desno: *Don Iulius Clouius Iliricus inu Romae Laur^s. Vaccarius formis*, isto tako sa 2 mala c na prikazu (različita od monograma na Cortovoj grafici); u II. stanju ta je ploča retuširana, sitni monogram i cio tekst izbrisani, a prvi plan je promijenjen (Nagler XX, 438/9, pod Vitus Domenicus; Zani;⁴ Kukuljević, *Slovník* 183/15; monogr. 62/30);
- b) u originalnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 475(28 m.)x370 mm, sa signaturom na dnu prikaza desno: *Don Iulius clovius Iliricus inv.*, (niže): *Battista parme. for. Rormae 1589*, bez sitnog monograma (2 mala c), s lat. tekstom na margini: *Dum patrios ribus (sic!) ...* (Kukuljević, *Slovník* 184/19, monogr. 63/35);
- c) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 332x477 mm, bez signature i bez monograma, s lat. tekstom u zrakama sunca: *Saule, Saule, quid me persequeris (sic!)*;

- cx) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 482(32 m.)x372 mm, bez Cortova imena i bez monograma, s adresom lijevo dolje na prikazu: *Rombout van den Hoeye Excudit*, sa 4 holandska stiha u 4 reda na margini: *Ghij habt ... is gedaen*, s tekstom u zrakama sunca: *Saule ...* (zapravo II. stanje od c);
- d) od Alipranda Capriolija (Cortova učenika), vel. 492x367 mm, sa signaturom dolje desno na prikazu, verzalom u 2 reda: *Don Ivliivs Clovivs Iliricus Inv.*, u 3 stanja ploče: I. s istim stihovima (ali drugim pismenima) i s adresom: *Romae Antonij Lafrerij Formis* (Zani;⁴ Kukuljević, *Slovník* 183/16; monogr. 62/31); II. s novom adresom: *Apud heredes Claudij Ducheti formis Romae 1586* (Zani;⁴ Kukuljević, *Slovník* 183/17, monogr. 62/32); III. s novom adresom: *Ioannes Orlandi formis Romae 1602* (Zani IX, str. 225;⁴ Kukuljević, *Slovník* 183/17, monogr. 62/32);
- e) od nepoznatog autora, vel. 483x374 mm, sa signaturom dolje desno na prikazu: *Don Ivliivs Clovivs Iliricus inv. Romae. Antonij Lafrerij formis e Paolo Gratiano quesita*, s istim stihovima (Zani;⁴ Kukuljević, *Slovník* 184/18, monogr. 62/);
- f) od nepoznatog autora, s adresom: *Io paptista de Cavaleriis formis* (Kukuljević, *Slovník* 184/18, monogr. 62/33; u njega: *Cavaleris*).

Prema tome, bakroreze pod a, b, d, e i f opisao je već Kukuljević, isto tako i kopiju E. de Launea, ali iz njegova teksta nije jasno jesu li u pitanju grafike prema Klovićevu predlošku ili kopije Cortova bakroreza prema Kloviću.

Kabinet grafike (Zagreb), inv. br. 4.

LIT.: Le Blanc II, 53/111. — Nagler III, 126; XX, 438/9. — Kukuljević, *Slovník* 183/14 15, 17, 18, 19. — Kukuljević, monogr. 62/29, 30, 32, 33, 35. — Wurzbach I, 342/5. — Bierens de Haan 111/103-II. — Hollstein V, 51/103-II. — Gotthardi 30/5. — Cionini-Visani 126; hrv. 90—91 (o crtežu).

Vodeni znak na »Sv. Jurju na konju«: jednoglavni orao u krugu, iznad kruna (donekle nalik na Briquetov br. 207 — *Rim* 1573—1576. Inačica: *Rim* 1587)

5. SV. JURAJ NA KONJU, 1577.

Bakrorez; ploča (koje su rubovi odrezani) 292 x 222, prikaz 281x222, margina 12 mm; kontrastan otisak s upotrebljavane ploče (više mrlja od tiskarskog crnila po nebu i po oblacima, rijetke sitne mrlje na tlu između nogu konja).

Papir žućkast, veoma tanak, u uglovima i uz rubove nalijepljen na drugi, deblji; u njemu u sredini i nešto desno vodeni znak: jednoglavni orao u krugu, iznad kruna.

Oštećenja brojna i teška: veći broj velikih defekata na koje je loše nalijepljen drugi papir, uglavnom na margini, jedan takav također loše restauriran defekt dolje desno na prikazu; brojne zaderotine gore u uglovima i u sredini, isto tako lijevo i desno sa strane u gornjem dijelu, dulja vodoravna zaderotina desno sa strane, kraća nepravilna dolje u sredini, manji nepravilni zaderi s lijeve strane; okomit napukli pregib gore gotovo u sredini, koji se proteže do srednje kule, jak okomiti pregib u desnom donjem uglu; manja smeđa mrlja desno sa strane, nešto slabije slične mrlje dolje u sredini, mala crvenkasta mrlja također dolje u sredini, brojne žućkaste i smeđaste sitne mrlje po cijeloj površini lista.

Signatura na prikazu dolje u sredini, kurzivom: *Cor. Cort fec. 1577*, u donjem lijevom uglu, verzalom: *CVM PRIVILE / GIO SV. PONT. / DON IV(L)IVS CLOVIVS INV.*; ispod prikaza na margini, u sredini, kurzivom: *Romae P. Paulus Palumbus Nouariensis Curabat Anno 1578. / Gaspar Albertus succeßor Palumbi.*

Prikaz djelomično uokviruje tanka rubna crta.

Bierens de Haan opisao je 5 stanja ploče: I. prije Cortova imena, II. sa signaturom na prikazu dolje u sredini: *Cor. cort fec 1577* i s praznom marginom; III. s adresom po sredini margine: *Romae P. Paulus Palumbus Nouariensis Curabat Anno 1578*; IV. s drugom adresom dodanom ispod prve: *Gaspar Albertus successor Palumbi*; V. s trećom adresom dodanom na margini desno: *Ioan Cnobbaert excud.* Naš je Sv. Juraj otisak IV. stanja ploče.

Prema Bierensu de Haanu list je okomitog folio-formata, prema Hollsteinu njegova je veličina 216x224 mm.

Predložak za bakrorez bila je prema Kukuljeviću (*Slovník* 179/4, monogr. 29/4), čije je mišljenje naveo i Bierens de Haan, Klovićeva slika koju je od njega naručio kardinal Alessandro Farnese i darovao je caru Maksimilijanu.

Bierensu de Haanu poznate su ove kopije Cortova Sv. Jurja na konju:

- a) u suprotnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 95x62 mm, bez imenâ, s monogramom (A?);
- b) u originalnom položaju, od nepoznatog autora, vel. 276(21 m.)x200 mm, nešto izmijenjena prikaza (na arhitekturi u pozadini, kraljevena kleči i moli), sa 2 lat. stiha u 2 reda na margini: *Tanta ruat ... bellua magna*, i s adresom na margini desno: *P. Firens excu*, bez drugih imena;

⁴ Dumesnil je citiran prema Bierensu de Haanu.

⁵ Heinicke je citiran prema Bierensu de Haanu.

C. Cort, Sv. Juraj na konju (1577), bakrorez prema J. J. Klovicu

c) od Alexandra Valléa (Nancy, 1592.) (Heinicke IV, str. 185;⁹ Kukuljević, *Slovník* 183/12, monogr. 63/44).

Osim toga isti je autor napomenuo da se pod Cortovim imenom nalazi u British Museumu u Londonu *Sv. Juraj na konju*, vel. 408(20 m.)x185 mm, nešto izmijenjenog prikaza (sv. Juraj desno, iza zmaja lijevo kraljevna, desno skup drveća) i bez ijednog imena, isto tako da ima kasnijih otisaka koji nose adresu: *Callistus Ferrantes formis Romae* i koji su po svoj prilici rad Alipranda Capriolija.

U bakrorezima prema Klovicu, kad je riječ o *Sv. Jurju na konju*, Kukuljević (*Slovník* 182/11, monogr. 63/40) je na prvom mjestu opisao onaj koji je rezao *Enea Vico* 1542. (*Jul. Corvatinus inv. — Enea Vico Parm. Sc. Ant. Salamanca Exc. 1542.*) i koji je Vasari poimenično spomenuo u Klovicu životopisu.

Bogišićeva zbirka (Cavtat), inv. br. 8595.

Kao što je iznijeto, u Kabinetu grafike (Zagreb), u Valvasorovoj zbirci Nadbiskupije zagrebačke i u Bogišićevoj zbirci (Cavtat) čuva se 5 bakroreza prema inventurama Julija Klovica. Od toga su 4 lista nesumnjiva, u literaturi dobro poznata i opisana djela Cornelisa Corta. Peti list, (3) Uskrsnuće, također je Cortov rad, zacijelo prema Klovicu, samo nije bio dosad objavljen; smatramo da je otisak kasnijega stanja originalne ploče, koja je u međuvremenu bila retuširana i nešto smanjena, a da je učinjen od njemačkog izdavača, veoma vjerojatno u Nürnbergu, u posljednjoj četvrtini XVII. st.

LIT.: Le Blanc II, 52/97. — Nagler III, 126. — Kukuljević, *Slovník* 183/12. — Kukuljević, monogr. 63/41. — Wurzbach I, 342/6. — Bierens de Haan 138/130-IV. — Hollstein V, 53/130-IV. — Briquet 207.

POPIS LITERATURE

- BARTSCH, Adam von: *Le Peintre graveur*. Vol. T — XXI. Würzburg, Verlagsdruckerei Nürnberg G.m.b.H., 1920.
- BIERENS DE HAAN, J. C. J.: *L'oeuvre gravé de Cornelis Cort graveur hollandais 1533—1578*. La Haye, Martinus Nijhoff, 1948.
- BRIQUET, C. M.: *Les Filigranes*. Tom I—IV. [New Jubilee edition. General editor J. S. G. Simmons.] A facsimile of the 1907 edition. With supplementary material contributed by a number of scholars, edited by A. STEVENSON. Amsterdam, The Paper Publications Society (Labarre Foundation), 1968.
- CIONINI-VISANI, Maria: *Un itinerario del Manierismo italiano*. Giulio Clovio. Venezia, Arte Veneta, 1971.
- CIONINI-VISANI, Maria: *Julije Klović. Predgovor napisao Grgo Gamulin*. Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, LIBER, SPEKTAR, 1978.
- GOTTHARDI, Renata: *Nizozemska i flamanska grafika XVI, XVII i XVIII. st.* Zagreb, JAZU, 1960.
- HEAWOOD, Edward: *Watermarks mainly of the 17th and 18th centuries*. [A collection of works and documents illustrating the history of paper. General editor E. J. Labarre. T. I.] Hilversum, The Paper Publications Society, 1950.
- HOLLSTEIN, F. W. H.: *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts. Ca. 1450—1700*, Amsterdam, Menno Hertzberger, 1949 ss. Vol. V.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*. Zagreb, 1858.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: *Jure Glović prozvan Juljo Klovio hrvatski sitnoslikar*. Zagreb, Naklada Matice hrvatske, 1878.
- LE BLANC, M. Ch.: *Manuel de l'amateur d'estampes*. Paris, P. Jannet, Libraire-Éditeur, 1856. Tom II.
- NAGLER, G. K.: *Neues allgemeines Künstler-Lexicon*. Bd. I—XXII. München, Verlag E. A. Fleischmann, 1835.
- THIEME, Ulrich — BECKER, Felix: *Allgemeines Lexikon der bildener Künstler*. Leipzig, Seemann Verlag, 1908—1947. Bd. VII (1912).
- WURZBACH, Alfred von: *Niederländisches Künstler-Lexikon*. Bd. I. Wien u. Leipzig, Verlag Halm und Goldmann, 1906.

RÉSUMÉ

Au Cabinet des Estampes à Zagreb, dans la Collection Valvasor de l'Archevêché de Zagreb et dans la Collection Bogišić à Cavtat se trouvent les suivantes gravures au burin d'après les inventions du miniaturiste croate Juraj Julije Klović (don Giulio Clovio): (1) le Jésus-Christ sur croix, (2) l'Entablement, (3) la Résurrection, (4) la Conversion du St. Paul, et (5) le Saint Georges à cheval. Tandis que les numéros (1), (2), (4) et (5) sont des pièces pas douteuses, des oeuvres dans la littérature bien connues et décrites de Corneille Cort, le numéro (3), la Résurrection, est aussi un burin de Cort, certainement d'après Klović, mais déjà non publié. L'auteur le considère une empreinte de l'état ultérieur de la planche originelle, entre-temps à cause de l'endommagement retouchée et un peu réduite, une empreinte faite par un éditeur allemand, sur la base du filigrane très probablement à Nuremberg dans le dernier quart du XVIIe siècle (Paul Fürst?).

Ljerka Gašparović

JURAJ JULIJE KLOVIĆ IN THE STROSSMAYER
GALLERY

An in-depth insight into the professional literature and archive material leads the author to the discovery of data on a series of works which have been attributed to J. J. Klović, but which have since then disappeared from this country (graphics: »Woman in a Cloak« and »Peeping Tom«), as well as works which are in Zagreb, associated with this master's name (the Missale of Bishop Simun Erdödy, »The Abduction of Ganymede«, »Judith and Holofernes«, »Self Portrait«, quite similar to the self portrait now in the Kunsthistorisches Museum in Vienna. These works are part of the collection of the Strossmayer Gallery in Zagreb. There is a note on the need for in-depth analysis of the problem posed by the painting »The Entombment« which is identical in invention to Klović's version of the same theme in a private collection in Milan.

Ivan Golub

A CONTRIBUTION TO DATING THE LIFE OF
JULIJE KLOVIĆ

Klović's year of birth has never been found directly registered anywhere, and the opinions of scholars have differed as to the exact date of his death. The author discusses the historical course followed in resolving this issue, citing the opinions of Borghini, Ivan Kukuljević Sakcinski, A. Bertolotti, John Bradley, F. Bonnard and others. After this he describes his meticulous search for official documents referring to the exact day and place that Klović died, i. e. a search through mortuary registers. Thanks to his great persistence he managed to discover that the information about Klović's death is in the mortuary register of the parish of San Lorenzo in Damaso in Rome, according to which he was able to ascertain beyond a shadow of a doubt that the artist died on 3 January 1578.

Vinko Zlamalik

THE ILLUMINATION OF THE MISSALE OF BISHOP
SIMUN ERDÖDY

The author updates the issue of the identity of the artist who executed the illumination of 16 pages of the Missale of Bishop Simun Erdödy from the Zagreb Metropolitan library and he presents a series of arguments in support of the thesis that it was done (in those sections of the most beautiful figural composition and in the landscape views) by J. J. Klović. In the introduction he sheds light on the activity of the famous Budim scriptorium where Klović is known to have been active between 1524 and 1526. He points, moreover, to the historical fact that Klović was in the service of Bishop Erdödy during this period, and that he took part in the Battle of Mohačko Polje in the Bishop's entourage. Deciphering the cryptogram on fol. CXXXII he uncovers the artist's full name and surname, and on the basis of a series of deciphered symbolic signs he supports his claims as to the artist's tendency to compose enigmatic messages about himself as a warrior and his feelings for his threatened homeland.

Renata Gotthardi-Skiljan

COPPER ETCHINGS AFTER KLOVIĆ IN THE
GRAPHIC CABINET OF THE YUGOSLAV
ACADEMY OF SCIENCE AND ART

In the Valvasor collection of the Zagreb Archbishopric in the Graphics Cabinet in Zagreb and in the Bogišić Collection in Cavtat there are the following copper etchings executed from ideas by Juraj Julije Klović, the Croatian miniature painter: 1) the Crucifixion, 2) the Entombment, 3) the Resurrection, 4) the Appeal of St. Paul, and 5) St. George on a Horse. Numbers 1), 2), 4) and 5) are beyond doubt. In professional literature they are well known and described as the works of Cornelis Corte, and number 3), the Resurrection, is also Corte's copper etching, clearly done according to Klović, but it has not yet been described. The author considers that it is a print made from the original plate at a later date, when, due to damage, it had been touched up and somewhat reduced in size. The print was made by a German publisher, and on the basis of the watermark on the paper this was probably in Nürnberg in the last quarter of the 18th century (Paul Fürst?).